

ROMAN BUDZINOWSKI

Podstawowe założenia metodologiczne w nauce prawa rolnego

1. Problematyka prawnej regulacji rolnictwa, czy – szerzej – gospodarki żywnościowej, może być i jest rozważana z różnych punktów widzenia przez przedstawicieli rozmaitych szczegółowych dyscyplin prawnoznawstwa. Nie o każdym autorze podejmującym tę problematykę można powiedzieć, że jest agrarystą; nie wszystkie rozważania obejmujące tę sferę regulacji prawnych da się zaliczyć do nauki prawa rolnego. Dla przykładu, o własności nieruchomości rolnej można pisać jako o prawie rzeczowym, ale także jako o elemencie składowym gospodarstwa rolnego. To pierwsze ujęcie służy pogłębieniu nauki prawa cywilnego, jest charakterystyczne dla cywilisty, to drugie natomiast wyraża podejście agrarysty, wnosi wkład w naukę prawa rolnego¹. Przeniesienie własności wspomnianych nieruchomości można analizować z punktu widzenia czynności prawnych, co jest właściwe dla cywilisty, ale także z punktu widzenia instrumentu organizacji gospodarstwa rolnego, co z kolei jest charakterystyczne dla agrarysty².

Przykłady można by mnożyć, sięgając także do innych gałęzi prawa. Oczywiście przy tym jest, że wyniki badań agrarystów mogą być wykorzy-

¹ Nie jest to przykład oryginalny. Jak zauważa G. Galloni (*Lezioni sul diritto dell'impresa agricola*, Napoli 1980, s. 6), badanie rolnictwa z punktu widzenia prawa własności jest pogłębieniem prawa cywilnego.

² Te dwa ujęcia widoczne są np. w pracy M. Kępińskiego, *Przeniesienie własności nieruchomości rolnych*, Poznań 1970.

stane przez przedstawicieli wielu szczegółowych nauk prawnych, a także teorii prawa, z kolei ci pierwsi mogą korzystać z dorobku innych nauk prawnych. Także nauka prawa rolnego powinna spełniać ważną rolę w procesie stanowienia i stosowania prawa. Do jej zadań należy np. porządkowanie regulacji prawnych, rozstrzyganie wątpliwości interpretacyjnych, wypracowanie podstaw orzecznictwa, a także sformułowanie przynajmniej zarysu teorii tej dziedziny nauki, ułatwiającej proces stanowienia i stosowania prawa. W każdym razie nie może być ona sprowadzana wyłącznie do roli prawniczego rzemiosła. Wprawdzie takie rzemiosło – mając na uwadze potrzeby praktyki – jest potrzebne, ale z punktu widzenia rozwoju nauki prawa rolnego – niewystarczające.

Wydaje się, że swoistość badań prowadzonych przez agrarystę tkwi przede wszystkim w założeniach metodologicznych. Są one determinowane przez cele i warunki badań, a w ramach tych ostatnich – przez cechy analizowanych regulacji prawnych i stosunki społeczne stanowiące ich przedmiot. Nie sądzę natomiast, by taką rolę spełniały metody badawcze; szczegółowe nauki prawne posługują się takimi samymi metodami badawczymi, choć zapewne z różnym rozłożeniem akcentów. Prawdą jest jednak, że założenia metodologiczne w pracach agrarystów z reguły nie są wyraźnie sformułowane, te drugie natomiast mają przeważnie postać uwag zawartych we wstępach do większych opracowań.

Celem niniejszych rozważań jest próba ustalenia podstawowych założeń metodologicznych, które są, a przynajmniej powinny być, uwzględniane w pracach agrarystów. Już sformułowane wstępne uwagi uzasadniają takie określenie problematyki badawczej. Dodatkowo warto przywołać zwłaszcza swoistość prawa rolnego jako dziedziny legislacji, właściwości przedmiotu regulacji, ekspansję regulacji prawnorolnych czy zmiany relacji z innymi dziedzinami prawa. Również warstwa językowa regulacji prawnych wykazuje wiele cech charakterystycznych, które nie zawsze ułatwiają proces stosowania prawa. Na tym tle elementem wspólnym, wyróżniającym prace badawcze agrarysty, a jednocześnie wzmacniającym pozycję nauki prawa rolnego, mogą być właśnie założenia metodologiczne. Powinny one ułatwić badania naukowe i umożliwić przejście do ofensywy, o której niegdyś pisał R. Norer³.

2. U podstaw prowadzonych rozważań leżą dwa twierdzenia, pełniące rolę założeń wyjściowych: A) badanie prawa rolnego ze względu na

³ R. Norer, *Skizzen aus der agrarrechtlichen Zukunft: ein Recht des ländlichen Raums? (1)*, „Agrar- und Umweltrecht” 2008, z. 5, s. 162.

obecny i przyszły rozwój ustawodawstwa pozbawione jest cechy tymczasowości, B) konieczne i użyteczne są odrębne (wyspecjalizowane) badania prawa rolnego⁴.

A. Badanie prawa rolnego ze względu na obecny i przyszły rozwój ustawodawstwa pozbawione jest cechy tymczasowości

To stwierdzenie wiąże się z przyszłością prawa rolnego. Jeśli prawo rolne jako dziedzina ustawodawstwa nie będzie się rozwijać czy ulegnie przekształceniu w inną dziedzinę prawa, to prowadzenie badań naukowych w tej materii straci uzasadnienie. Pytanie zaś o przyszłość nasuwa się samo, gdy zwróci się uwagę na ograniczanie zakresu regulacji prawno-rolnych, na wycofywanie się ustawodawcy ze specjalnych czy szczególnych regulacji rolnictwa, czy na obejmowanie regulacją sfer tylko z rolnictwem powiązanych⁵. Obawy rodzi osłabienie pozycji dydaktycznej prawa rolnego i związane z tym ograniczenie liczby specjalistów (agrystów) prowadzących działalność dydaktyczną i naukową w tej dziedzinie⁶.

Obserwacja procesu zmian legislacyjnych pozwala jednak stwierdzić, że podstawowym kierunkiem rozwoju regulacji prawnych dotyczących rolnictwa pozostaje – jak dotychczas – agraryzacja. Widać narastanie ustawodawstwa dotyczącego rolnictwa i dziedzin z rolnictwem powiązanych, które ze względu na jego cechy da się wydzielić właśnie jako prawo rolne, a przy tym taki zabieg jest i będzie nadal możliwy i uzasadniony. Motywy uzasadniające ingerencję ustawodawcy w szeroko rozumiane sprawy rolne, determinujące i legitymizujące działania ochronne oraz wspierające rozwój rolnictwa, uległy bowiem wzmocnieniu, aczkolwiek wyszły znacznie poza samą funkcję produkcyjną (żywieniową) tego działu gospodarki. Potrzeba prowadzenia polityki rolnej i wprowadzania specjalnego czy nawet szczególnego ustawodawstwa uzasadniana jest obecnie nie tyle interesem samego rolnictwa, ile przede wszystkim względami społecznymi, wynikającymi z wielości funkcji przypisywanych współcześnie tej sferze gospodarowania.

⁴ Między innymi takie założenia sformułowałem w artykule *Agrarrecht als Wissenschaft*, publikowanym w: „Jahrbuch des Agrarrecht” 2013, Band XII.

⁵ Szerzej o przyszłości prawa rolnego zob. R. Budzinowski, *Przyszłość prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2009, nr 1, s. 13 i n.; idem, *Jeszcze o przyszłości prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2010, nr 2, s. 11 i n.

⁶ Szerzej zob. R. Budzinowski, *O potrzebie nauczania prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2010, nr 1, s. 147 i n.

Uzasadnione jest zatem twierdzenie, że badanie prawa rolnego wobec rozwoju legislacji pozbawione jest cechy tymczasowości, będzie mieć ono równie silne uzasadnienie także w przyszłości. „Inwestowanie” więc w rozwój tej szczegółowej dziedziny nauk prawnych nie jest pozbawione perspektyw i badaczowi – mówiąc językiem ekonomii – się opłaci. Za rozwojem nauki prawa rolnego przemawia wszakże wiele względów⁷.

B. Konieczne i użyteczne są odrębne (wyspecjalizowane) badania prawa rolnego

Drugie stwierdzenie, będące konsekwencją wyżej sformułowanego i uzasadniającego od strony merytorycznej zasadność określenia założeń metodologicznych, wyraża konieczność prowadzenia odrębnych (wyspecjalizowanych) badań w zakresie prawa rolnego. Nie jest to bynajmniej stwierdzenie oryginalne⁸. U jego podstaw leżą zarówno właściwości przedmiotu i samej regulacji prawnej, jak i kompetencje naukowe badaczy.

Prawo to obejmuje, jak wiadomo, regulacje z zakresu prawa krajowego, prawa unijnego oraz tzw. międzynarodowego prawa rolnictwa. Są to zarówno unormowania specjalne, a czasem również szczególne, dotyczące rolnictwa i dziedzin z rolnictwem powiązanych. Pod względem metod regulacji prawnej stanowią one połączenie metody właściwej dla prawa prywatnego i metody właściwej prawu publicznemu, z dominacją tej ostatniej. Do wymienionych cech należy dodać zmienność zarówno przedmiotu regulacji prawnych, jak i samych regulacji. Ta pierwsza cecha znajduje wyraz w obejmowaniu regulacją prawnorolną coraz to nowych stosunków społecznych, należących dotychczas do innych dziedzin prawa. Z kolei zmienność regulacji prawnych rodzi wiele problemów z ustaleniem prawa obowiązującego w danym czasie i miejscu, utrudnia stosowanie prawa.

Już zarysowane skomplikowanie regulacji prawa rolnego wymusza specjalizację badaczy, a zatem i odrębne badania. Zasadne będzie również twierdzenie, że rozbudowie regulacji prawnorolnych powinna towarzyszyć koncentracja wysiłku badawczego coraz liczniejszej grupy agrarystów, zapewniająca większą efektywność badań. Rodzi się też uzasadnio-

⁷ Bliżej zob. R. Budzinowski, *O potrzebie rozwoju nauki prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2012, nr 1, s. 13 i n.

⁸ O potrzebie prowadzenia takich badań pisze A. Germanò w siódmym wydaniu swego podręcznika, *Manuale di diritto agrario*, Milano 2010, s. 2 i n.

na obawa, że specjaliści z innych szczegółowych nauk prawnych mogą nie uwzględnić w wystarczającym stopniu swoistości nauki prawa rolnego, łączącej w sobie wiele wątków nie tylko z zakresu legislacji (zwłaszcza polityki prawa), lecz także z innych nauk prawnych (bardzo interesujące są tu tzw. problemy graniczne), jak też z ekonomii, socjologii, polityki, a nawet ideologii. Istnieje też, na co już dawno zwrócono uwagę właśnie w nauce niemieckiej⁹, niebezpieczeństwo przenoszenia do nauki prawa rolnego koncepcji wypracowanych w innych dziedzinach, zwłaszcza w prawie cywilnym. Potrzeby prowadzenia wyspecjalizowanych (odrębnych) badań nie neguje uznanie prawa rolnego za gałąź prawa o względnej autonomii¹⁰, ale ta cecha powinna znaleźć odzwierciedlenie w katalogu założeń metodologicznych.

3. Założenia metodologiczne w nauce prawa rolnego można formułować z wielu punktów widzenia. Mogą one dotyczyć, dla przykładu, wyznaczania pola badawczego, sposobu ujmowania analizowanych regulacji prawnych czy budowania koncepcji teoretycznych. Nawiązując do uwag sformułowanych już w literaturze, należy wyróżnić w tym miejscu następujące założenia metodologiczne: A) konieczność uwzględniania rolnego aspektu regulacji prawnych, B) potrzebę zachowania tożsamości prawa rolnego i C) jedności regulacji prawnorolnych, D) potrzebę wykorzystania w badaniu prawa rolnego dorobku innych nauk prawnych oraz nauk pozaprawnych. Trzy pierwsze założenia mają przede wszystkim służyć sprecyzowaniu obszaru badawczego nauki prawa rolnego (są one w gruncie rzeczy wyrazem przyjętej koncepcji wyodrębnienia prawa rolnego w strukturze porządku prawnego), ostatnie zaś określa sposób jej uprawiania.

A. Konieczność uwzględniania aspektu rolnego regulacji prawnych

Już *prima facie* wydaje się oczywiste, że w nauce prawa rolnego spośród założeń metodologicznych na pierwszym miejscu należy wymienić konieczność uwzględniania aspektu rolnego badanych regulacji prawnych. Prawo rolne bowiem wyodrębniane jest na podstawie kryterium przedmiotowego, a omawiane założenie w dużej mierze jest konsekwencją tego kryterium indywidualizacji w systemie prawa. Odnosi się ono

⁹ Zob. K. Kroeschell, *Azienda e impresa quali istituti del diritto agrario tedesco*, „Rivista di Diritto Agrario” 1966, z. 2, s. 387.

¹⁰ Zob. np. R. Budzinowski, *Problemy ogólne prawa rolnego. Przemiany podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych*, Poznań 2008, s. 238.

zarówno do analizy kwestii szczegółowych, jak i do rozważań dotyczących zagadnień bardziej ogólnych, w tym do poszukiwania prawnorolnej koncepcji występujących w tej regulacji pojęć, konstrukcji prawnych i instytucji prawnych. Oba odniesienia wystąpiły już w literaturze¹¹, a więc – w jakiejś mierze – sprawdziły się w pracy badawczej. O tym, jak istotne jest eksponowane tu założenie badawcze, świadczą już uwagi sformułowane na wstępie niniejszych rozważań; wyróżnia ono pracę badawczą agrarysty, a także – można by dodać – umożliwia osiągnięcie celu badań, interesującego właśnie z punktu widzenia celowego oddziaływania czynnika publicznego na kształtowanie stosunków społecznych w rolnictwie.

Okazuje się bowiem, że samo określenie „aspektu rolno” nie jest łatwe. Zazwyczaj wskazuje się na swoisty (rolny) przedmiot regulacji i odnosi go do stosunków społecznych występujących – w ogólnym ujęciu – w zakresie rolnictwa. Jednakże odwołanie się do właściwości tego działu gospodarki jest wprawdzie niezbędne, ale niewystarczające do „wydobycia” aspektu rolno” regulacji prawnych. Nie należy bowiem, uwzględniając omawiane założenie, poprzestawać wyłącznie na odesłaniu do elementów pozaprawnych.

Z kolei wskazując aspekt rolno” w płaszczyźnie normatywnej, nie można ograniczać się tylko do eksponowania tych regulacji (pojęć, konstrukcji i instytucji prawnych), które już – zgodnie z nazwą – zaliczane są do prawa rolno”. One wszakże mogą być analizowane z punktu widzenia również innych dziedzin prawa (np. prawa cywilnego, handlowego czy finansowego)¹², a poza tym takie ograniczenie niezasadnie zawęzałoby pole badawcze agrarysty. Poza jego zainteresowaniem badawczym pozostałyby te regulacje, które takiego wyróżnika „rolniczości” nie posiadają. Prawdą jest także, że nie wszystkie unormowania prawne dotyczące rolnictwa (i dziedzin z rolnictwem powiązanych) są obiektem zainteresowania nauki prawa rolno”¹³.

Zatem uwzględniając aspekt rolno”, należy jednocześnie odwoływać się zarówno do pozaprawnych właściwości regulacji prawnych (swoistości przedmiotu normowania), jak i do cech analizowanych regulacji. Te pierwsze, wyróżniające rolnictwo spośród innych sfer działalności gospo-

¹¹ Zob. R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolno” w prawie rolno”*, Poznań 1992, s. 35 i n.; idem, *Problemy ogólne...*, s. 38 i n.

¹² Wówczas ich aspekt rolno” mógłby być niedoceniany. Zob. bliżej W. Pawlak, *Prawo rolno”*, Warszawa-Poznań 1981, s. 22.

¹³ Dla przykładu, w stosunkach wiejskich rozpowszechnione są służebności gruntowe, będące instytucją prawa cywilnego. Nie budzą one jednak większego zainteresowania prawników agrarystów, mimo że mogą stanowić element składowy gospodarstwa rolno”.

darczej człowieka, znajdują wyraz w charakterystyce unormowań prawno-rolnych i – w połączeniu z innymi czynnikami – wpływają na rozwój oraz cechy wyróżniające prawo rolne. Dzięki temu możliwe będzie wydobycie „rolnych” cech analizowanych regulacji prawnych, pojęć czy instytucji prawnych¹⁴. Nie można przy tym ograniczać rozważań jedynie do regulacji szczególnych, gdyż współczesne prawo rolne obejmuje przede wszystkim regulacje specjalne¹⁵. Niezasadne, a wręcz szkodliwe, byłoby też sprowadzanie przedmiotu badań jedynie do tzw. rolnego prawa prywatnego, z pominięciem coraz bardziej rozbudowującego się rolnego prawa publicznego.

Wreszcie, skoro regulacja prawnorolna zbliża się (a nawet wkracza) do dziedzin stosunków społecznych poddanych dotychczas regulacji przez inne gałęzie prawa, to do pokazania aspektu rolnego nie wystarczy samo akcentowanie odrębności czy wyjątkowości: należy także ustalać zależności oraz powiązania z innymi materiami oraz rozstrzygać rysujące się zwłaszcza na tym tle problemy graniczne. W tym kontekście oczywiste dla prawnika agrarysty jest wskazanie, że struktura wewnętrzna prawa nie wytycza granic poszukiwań badawczych. Granice te wynikają z przedmiotu i celu badań. W badaniach należy dostrzegać i uwzględniać aspekt rolny regulacji prawnych należących również do innych dziedzin prawa.

Uwzględnianiu aspektu rolnego powinno sprzyjać dowartościowanie funkcjonalnego podejścia do ujmowania prawnej regulacji rolnictwa, spojrzenie przez pryzmat działalności zawodowej w rolnictwie¹⁶. Umożliwia ono pełniejsze określenie „rolnych” aspektów „tradycyjnych” instytucji prawnych oraz pokazanie nowych, a także – poprzez te instytucje – objęcie całej regulacji prawa rolnego. Tu mieści się także nawoływanie do tego, by badania prawa rolnego obejmowały również zależności między różnymi zjawiskami, czy zdarzeniami, by nie poprzestawać jedynie na

¹⁴ Na przykład ponad trzydzieści lat temu A. Stelmachowski formułował postulat określenia „rolnego” pojęcia gospodarstwa rolnego. Zob. wypowiedź A. Stelmachowskiego w dyskusji nad referatem W. Pawlaka, *Gospodarstwo rolne – podstawową kategorią pojęciową prawa rolnego* – R. Budzinowski, A. Zieliński, *III Ogólnopolska Konferencja Prawników Agrarystów (sprawozdanie)*, „Państwo i Prawo” 1980, z. 6, s. 156. Zostało ono szerzej rozwinięte w pracy R. Budzinowskiego, *Koncepcja gospodarstwa rolnego...*, s. 35.

¹⁵ Ograniczenie zainteresowania tylko do regulacji szczególnych dotyczących rolnictwa mogłoby „okazać się niebezpieczne dla przyszłości prawa rolnego. Por. J. M. Mousseron, *L'autonomie du droit rural?*”, „Revue de Droit Rural” 1991, nr 193, zwłaszcza s. 205.

¹⁶ Już dawno pisał A. Carrozza, że w badaniach nowoczesnego prawa rolnego akcent powinien przesunąć się ze zjawiska „mieć” na zjawisko „działać” – *La proprietà „agraria” come istituto del diritto agrario*, „Rivista di Diritto Agrario” 1983, I, s. 467.

dogmatyce. Należy uwzględnić różne aspekty stanowienia i stosowania prawa, dostrzegać społeczne skutki regulacji prawnych, a także pewne wartości, które prawo winno wyrażać¹⁷.

W pokazaniu aspektu rolnego bardzo pomocne może być podejście historyczne. Właśnie w prawie rolnym mocno rysuje się czynnik kontynuacji¹⁸, a jednocześnie ta dziedzina prawa bardzo odbiega od swych „agrarnych korzeni”¹⁹. Komercjalizacja rolnictwa, a co za tym idzie – także komercjalizacja prawa rolnego przyniosły ogromne zmiany w postaci rozszerzenia przedmiotu regulacji (ekspansji), publicyzacji oraz instytucjonalizacji. Podejście historyczne umożliwia ukazanie przemian podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych, odróżnienie tego, co jest trwałe, od tego, co jest przypadkowe, tego, co jest kontynuacją, od tego, co jest nowością. Dzięki temu będzie też możliwe pokazanie tych rozwiązań, które już ów aspekt rolny utraciły, a także tych, które go uzyskały.

Taką samą rolę mogą odgrywać badania prawnoporównawcze. Nie ma dziś potrzeby bliższego uzasadniania przydatności takich badań do rozwoju nauki prawa rolnego²⁰, gdyż w czasach pewnej uniwersalizacji regulacji prawnych dotyczących rolnictwa, zdeterminowanej nie tylko właściwościami przedmiotu regulacji, lecz także realizacją Wspólnej Polityki Rolnej, czy – patrząc szerzej – globalizacją, wspomniana metoda badań jest wręcz niezbędna. Sięgnięcie do obcych systemów prawnych pozwoli lepiej pokazać ten aspekt rolny, jego uwarunkowania i ewolucję. Może więc dostarczyć argumentów do wyodrębnienia tego, co „rolne” ze znacznie szerzej perspektywy.

B. Potrzeba zachowania tożsamości prawa rolnego

To założenie metodologiczne jest konsekwencją wcześniej sformułowanego. Wspomniany aspekt rolny ewoluował na przestrzeni czasu, zyskiwał on jakby nowy, dodatkowy wyraz na tle ekspansji ustawodawstwa rolnego. Na tym tle pojawiało się i nadal pojawia zasadne pytanie, czy ta

¹⁷ Zob. R. Budzinowski, *Profesor Andrzej Stelmachowski jako agrarysta*, „Studia Iuridica Agraria” 9, 2011, s. 103.

¹⁸ R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 90 i n.

¹⁹ Zob. J. Hudault, *L'évolution et les fondements actuels du droit rural*, „Rivista di Diritto Agrario” 2006, z. 3, s. 248 i n.

²⁰ O czym szeroko pisał A. Lichorowicz, *Dzierżawa gruntów rolnych w ustawodawstwie krajów zachodnioeuropejskich*, Warszawa-Kraków 1986, s. 10 i n. Zob. też A. Carrozza, *Droit agraire comparé: premisses historiques et méthodologiques*, w: idem, *Scritti di diritto agrario*, Milano 2001, s. 691 i n.

nowa regulacja jest jeszcze prawem rolnym właśnie w kontekście zachowania tożsamości tego prawa.

Banalne bowiem jest stwierdzenie, że prawo rolne ujmowane jako dziedzina ustawodawstwa zmieniało się i nadal zmienia. Rozwój ustawodawstwa rolnego następuje raczej przez dodawanie niż przez odejmowanie regulacji prawnych²¹. Znajduje on wyraz nie tylko w postaci narastania ustawodawstwa rolnego, a więc wzrostu liczby aktów prawnych poświęconych w całości lub w części problematyce rolnej, lecz także łączy się z rozszerzaniem przedmiotu regulacji prawnych, które wkraczają na coraz to nowe obszary. Zjawisko to występuje zarówno w prawie unijnym, jak i krajowym. Współczesne prawo rolne znacznie wyszło poza wspomniane agrarne korzenie, objęło kwestię komercjalizacji produkcji, a także zagadnienia rolno-środowiskowe, rolno-żywnościowe oraz rozwoju obszarów wiejskich.

W konsekwencji ewolucji ustawodawstwa następowały zmiany w samym pojmowaniu prawa rolnego. Pytanie, czym jest prawo rolne, towarzyszyło rozwojowi legislacji dotyczącej rolnictwa od dawna, by nie powiedzieć od zarania, gdy tylko legislacja ta zaczęła wyraźnie odróżniać się od tzw. prawa powszechnego w ramach poszczególnych krajowych porządków prawnych²². Odpowiedzi obejmowały wiele różnych szczegółowych kwestii (np. kryteria wyodrębnienia, cechy swoiste, zasady i instytucje „własne”, przedmiot, nowe granice itd.), które – traktowane łącznie – składały się na koncepcję ujęcia prawa rolnego i jego wyodrębnienia w systemie prawa.

Oczywiste jest, że te koncepcje były i są zróżnicowane – inne, gdy głównym przedmiotem regulacji była sfera korzystania z gruntu, a inne w warunkach współczesnych, gdy punkt ciężkości regulacji przesunął się na kwestie rynku rolnego²³. Zawsze jednak obejmowały one sferę wytwarzania produktów rolnych, co zresztą znalazło wyraz w koncepcji cyklu

²¹ Tak R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 22-23.

²² Zob. np. K. Kroeschell, *Was ist Agrarrecht?*, „Recht der Landwirtschaft” 1965, nr 17, s. 277; A. Carrozza, *Problemi generali e profili di qualificazione del diritto agrario*, Milano 1975, s. 2; W. Winkler, *Das Agrarrecht, sein Gegenstand und seine Stellung in der Rechtsordnung*, w: *Recht, Umwelt, Gesellschaft. Festschrift für Alfred Pikalo zum 70. Geburtstag*, Berlin 1979, s. 363; A. Sánchez Hernández, *El derecho agrario en España: perspectiva histórica y prospectiva*, „Derecho Agrario y Alimentario” 2000, nr 37, s. 20.

²³ Bliżej o kształtowaniu się koncepcji wyodrębnienia prawa rolnego zob. R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 174 i n.

rolno-biologicznego (*agrarietà*)²⁴ jako wyróżnika produkcji rolnej. Produkcję rolną o takich właściwościach, jak też jej regulację prawną, należy zaliczyć do podstawowych wyznaczników tożsamości prawa rolnego²⁵. Wprawdzie obecne prawo rolne już dawno wyszło poza tak określony przedmiot regulacji, ale tego etapu nie można pominąć, gdyż przesądza on o wyżywieniu ludności, bez niego nie byłoby dalszych etapów prowadzących do zaspokojenia potrzeb wyżywieniowych społeczeństwa²⁶.

Okazuje się przy tym, że w zachowaniu wspomnianej tożsamości istotną rolę spełniała i spełnia świadomość „historyczności” tej dziedziny prawa, motywów jej wyodrębnienia oraz funkcji, jaką ona spełniała i spełnia²⁷. Z tego względu, mimo różnych zwrotów i sprzeczności rozwojowych, można nadal mówić o prawie rolnym, dostrzegając jego ciągłość mimo przeobrażeń ustawodawstwa, a także o perspektywach rozwoju tej dziedziny prawa w przyszłości.

C. Potrzeba zachowania jedności regulacji prawnorolnych

Jeśli przyjmuje się założenie o konieczności uwzględniania aspektu rolnego oraz o potrzebie zachowania tożsamości prawa rolnego, to oczywiste jest dążenie do zachowania jedności regulacji prawnorolnych. Nie jest ono wynikiem przyjmowania przez agrarystów pozycji obronnych czy ofensywnych w postaci „zawłaszczania” unormowań należących do innych dziedzin prawa. Wyraża natomiast zasadność – ze względów praktycznych, poznawczych i teoretycznych – całościowego ujmowania współczesnego prawa rolnego. Przeciwnieństwem omawianej tu konsolidacji regulacji prawnorolnych jest jej rozbitcie, rozczłonkowanie między tradycyjne lub nowe dziedziny prawa. To ostatnie nie służyłoby ani badaniu prawa rolnego, ani efektywnemu oddziaływaniu ustawodawcy na rozwój rolnictwa i dziedzin z rolnictwem powiązanych.

Nie sposób nie zauważyć, że potrzeba zachowania jedności regulacji prawnorolnych jest przede wszystkim konsekwencją ekspansji prawa rolne-

²⁴ O koncepcji *agrarietà* zob. A. Carrozza, *Problemi generali...*, I, s. 74. Bliżej o tej koncepcji pisze A. Szymecka, *Przedsiębiorstwo rolne we włoskim systemie prawnym (I)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 2, s. 191 i n.

²⁵ A. Jannarelli, *Antonio Carrozza e le nuove fide per il diritto agrario: brevi meditazioni dopo i convegni pisani in sua memoria*, „Rivista di Diritto Agrario” 2008, z. 1, s. 3 i n.

²⁶ Jak pisze L. Costato, to właśnie etap wytwarzania decyduje o wyżywieniu ludności – *Du droit rural au droit agroalimentaire et au droit alimentaire*, „Rivista di Diritto Agrario” 2008, z. 3, s. 326.

²⁷ Por. A. Jannarelli, *Antonio Carrozza...*, s. 3 i n.

go. Jak zostało odnotowane w literaturze, zakres regulacji prawnorolnych poszerzył się już w znacznym stopniu i nadal będzie się rozszerzać²⁸; wkraczają one na coraz nowe obszary, w wyniku czego następuje „agraryzacja” tych stosunków społecznych, które dotychczas nie były objęte ustawodawstwem rolnym. Na tym tle jawi się konieczność określenia nowych granic prawa rolnego oraz jego relacji nie tylko z tradycyjnymi (zwłaszcza z prawem cywilnym, handlowym i administracyjnym), lecz także z nowymi dziedzinami prawa (szczególnie z prawem ochrony środowiska i z prawem żywnościowym). Jednocześnie do rozszerzania granic prawa rolnego należy podchodzić z rozwagą, gdyż to właśnie – jak przestrzega się w literaturze – grozi jego rozpadem i rozdrobnieniem²⁹.

Dlatego omawiane tu założenie należy zwłaszcza mieć na uwadze podczas formułowania koncepcji wyodrębnienia prawa rolnego. Z tego względu warto choćby przybliżyć ujęcie przedmiotu i struktury współczesnego prawa rolnego we włoskim dziele *Trattato di diritto agrario*³⁰. Obejmuje ono problematykę tradycyjnego prawa rolnego (np. kontrakty rolne, obrót prawami związanymi z rolnictwem, w tym obrót ziemią, przedsiębiorcy rolnego i orzecznictwo w sprawach rolnych), a także prawo rolno-środowiskowe i rolno-żywnościowe. O ile to pierwsze jest ściśle związane z regulacją prawnorolną i nie występuje tu tendencja do jego usamodzielniania, o tyle to drugie z wymienionych uzyskało już pewną autonomię. Można by jednak powiedzieć, że u podstaw tak szeroko ujmowanego przedmiotu prawa rolnego leży uwzględnienie aspektu rolnego regulacji prawnych dotyczących współczesnego rolnictwa, w warunkach zachowania tożsamości tego prawa.

D. Potrzeba wykorzystania w badaniu prawa rolnego dorobku innych nauk prawnych oraz nauk pozaprawnych

To założenie można wprawdzie odnieść do wszystkich szczegółowych nauk prawnych, ale w zakresie uprawiania nauki prawa rolnego zyskuje ono szczególnie wymiar i znaczenie. Konieczność sięgania do dorobku innych nauk prawnych wynika choćby już ze względnej autonomii analizowanej tu dyscypliny. Wyodrębnienie prawa rolnego na podstawie kryte-

²⁸ Zob. W. Winkler, *Agrarrecht – Umweltrecht: Gegensatz oder Ergänzung?*, „Agrarische Rundschau” 2002, nr 3, s. 5 i n.

²⁹ Taką przestrożę formułuje L. Costato, *La lezione di Antonio Carrozza (e qualche possibile fraintendimento)*, „Rivista di Diritto Agrario” 2008, z. 1, s. 15 i n.

³⁰ Zob. recenzję tej pracy pióra R. Budzinowskiego, „Przegląd Prawa Rolnego” 2012, nr 1, s. 270 i n.

rium przedmiotu regulacji prawnej powoduje, że do tego prawa zalicza się także te unormowania prawne, które – według kryterium metody regulacji – należą do innych gałęzi prawa. Samo ich zaliczenie do tego prawa nie „odrywa” jeszcze regulacji prawnorolnych od macierzystej gałęzi, ale powoduje, że w ich badaniu należy owe związki uwzględniać. Trudno byłoby, dla przykładu, badać szczególny reżim dziedziczenia gospodarstw rolnych w oderwaniu od ogólnych przepisów o dziedziczeniu.

Oczywiste zatem jest, że uprawianie nauki prawa rolnego powinno dawać wyraz tzw. integracji wewnętrznej nauk prawnych, a jednocześnie winno ujmować regulację prawnorolną z różnego punktu widzenia (np. socjologii, ekonomii, czy nawet psychologii). Dla przykładu, spojrzenie przez pryzmat socjologii umożliwia pokazanie prawa rolnego jako instrumentu celowego kształtowania stosunków społecznych i gospodarczych, a tu m.in. wykrycie dysfunkcjonalności poszczególnych regulacji³¹. Stąd zaś blisko jest do formułowania postulatu tzw. integracji zewnętrznej w uprawianiu nauki prawa rolnego. Jak wiadomo, problematyka szeroko rozumianego rolnictwa, w tym wsi i rozwoju obszarów wiejskich, jest przedmiotem zainteresowania różnych nauk, nie tylko przyrodniczych, lecz także ekonomicznych, czy społecznych. Już od dawna zauważa się potrzebę odejścia od „wąskodyscyplinarnych” ujęć i formułuje się postulat inerdyscyplinarności badań³². Taka interdyscyplinarność w uprawianiu nauki prawa rolnego służyłaby nie tylko prowadzeniu badań, lecz także znacznie wzmocniałaby uzasadnienie formułowanych na ich podstawie wniosków.

4. Sformułowane podstawowe założenia metodologiczne w nauce prawa rolnego, traktowane w sposób dyrektywalny, wskazują na pożądany sposób postępowania badawczego prawnika agrarysty. Mają one wzmocnić naukę tego prawa w badaniu współczesnej rzeczywistości, zwłaszcza że nauka ta powinna rozwiązać wiele nowych problemów niewystępujących w przeszłości³³. Winny one służyć również wzmocnieniu

³¹ Por. M. Kojder, *O pożytkach nauczania socjologii prawa*, w: A. Turska (red.), *Humanizacja zawodów prawniczych a nauczanie akademickie*, Warszawa 2002, s. 73 i n.

³² Zob. np. M. Urban, *Kwestia interdyscyplinarności badań wsi i rolnictwa*, „Wieś i Rolnictwo” 1991, nr 2, s. 62 i n. oraz J. Wilkin, *Ewolucja paradygmatów rozwoju obszarów wiejskich*, „Wieś i Rolnictwo” 2008, nr 3, s. 24 i n.

³³ Por. R. Norer, *Künftige Herausforderungen europäischer Agrarrechtswissenschaft*, w: J. Martinez (red.), *Die Gemeinsame Agrarpolitik vor neuen Herausforderungen*, Nomos, 2012, s. 76 i n.

pozycji tej nauki względem innych szczegółowych nauk prawnych, a także względem innych nauk zajmujących się rolnictwem i wsią. Nie chodzi tu zresztą o konkurencję, lecz o zacieśnienie współpracy zapewniającej zwiększenie efektywności oddziaływania na rozwój tej sfery stosunków społecznych, zarówno z punktu widzenia interesów producentów, jak i konsumentów.

Instrumentem realizacji prezentowanych założeń są różne, wybierane i stosowane przez autorów metody badawcze. W każdym razie nie można poprzestawać na badaniu prawa rolnego tylko w jego aspekcie formalnym. Ustalenie treści obowiązujących norm prawnych i rozstrzygnięcie występujących na tym tle wątpliwości, zapewne niełatwe w kontekście wielu regulacji prawnych, jest tylko elementarnym działaniem badacza. Powinno ono stanowić raczej wstęp do zbadania prawa rolnego w działaniu, określenia skutków jego stosowania, pokazania dysfunkcjonalności, sformułowania postulatów *de lege ferenda* itd. W tym zwłaszcza zakresie mogłaby być szerzej wykorzystana współpraca z innymi naukami zajmującymi się problematyką rolnictwa i wsi, a także z nauką zachodnioeuropejską. Prawo rolne bowiem jest w dużej mierze prawem wspólnym dla państw członkowskich Unii Europejskiej.

BASIC METHODOLOGICAL ASSUMPTIONS IN THE SCIENCE OF AGRICULTURAL LAW

S u m m a r y

The aim of the deliberations presented in this paper is an attempt to identify the basic methodological assumptions that are, or at last should be, taken into account in the agricultural lawyers' work. These assumptions are determined by the objectives and conditions of the research and, with regards to the latter, by the characteristics of the analysed legal regulations and the social relationships constituting the object of these regulations.

The deliberations are based on two theses that constitute at the same time preliminary assumptions for further discussion: that the study of agricultural law, due to the current and future development of legislation, is void of the temporariness feature, and that a separate, specialised study on the subject is useful and desired.

The following methodological assumptions are discussed: (i) the importance of including the agricultural aspect in legal regulations, (ii) the need to maintain the identity of agricultural law, (iii) the requirement of uniformity of regulations on agriculture, (iv) the need to use in the studies on agricultural law the solutions developed in other legal and non-legal sciences. The first three assumptions serve to determine the area of research in agricultural law, while the fourth identifies the manner in which the research should be conducted.

I PRESUPPOSTI METODOLOGICI DI BASE NELLA SCIENZA DEL DIRITTO AGRARIO

Riassunto

Lo scopo delle considerazioni è un tentativo di stabilire i presupposti metodologici di base che sono, o almeno dovrebbero essere, presi in considerazione nei contributi degli agraristi. Questi presupposti vengono determinati dagli obiettivi e condizioni di ricerca, e nell'ambito delle seconde – dalle caratteristiche delle regolazioni giuridiche analizzate e dai rapporti sociali costituenti il loro oggetto. Alla base delle presenti considerazioni si trovano due presupposti che fungono da ipotesi di partenza: lo studio del diritto agrario visto lo sviluppo attuale e futuro della legislazione è privo di caratteristica della temporaneità e le ricerche separate (specialistiche) sono necessarie e utili.

L'autore discute i seguenti presupposti metodologici: (A) la necessità di prendere in considerazione l'aspetto agricolo delle regolazioni giuridiche, (B) la necessità di preservare l'identità del diritto agrario e (C) l'unità delle regolazioni agrogiuridiche, (D) la necessità di utilizzare nello studio del diritto agrario il patrimonio di altre scienze giuridiche ed extragiuridiche. I primi tre presupposti devono servire soprattutto a precisare l'area di ricerca della scienza del diritto agrario (in realtà essi sono l'espressione della concezione di separazione del diritto agrario nella struttura dell'ordine giuridico), l'ultimo invece determina il modo in cui la scienza va affrontata.